

DOI: 10.33663/0869-2491-2026-37-487-495

УДК 336.226.11

Н. К. ІСАЄВА,

кандидат юридичних наук, доцент*

ORCID: 0000-0002-9716-9472

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ПЛАТНИКІВ ПОДАТКІВ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ І ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

Стаття присвячена аналізу актуальних питань забезпечення дотримання прав платників податків як важливої складової забезпечення фінансової і економічної безпеки України в умовах воєнного стану та повоєнний період. Досліджуються особливості забезпечення дотримання прав платників податків в умовах воєнного стану. Розглядаються проблеми правового регулювання оподаткування в сучасний період в Україні. Наголошується, що дотримання основоположних принципів податкового законодавства є однією з важливих гарантій прав платників податків і необхідною умовою вдосконалення правового регулювання в Україні.

Ключові слова: права платників податків, податкове законодавство, економічна безпека, фінансова безпека, податкова безпека, економічна безпека підприємства, оподаткування фізичних осіб – підприємців.

Isayeva Natalia. Ensuring compliance with taxpayers' rights as an important component of ensuring the financial and economic security of Ukraine under martial law and the post-war period

The article is devoted to the analysis of topical issues of ensuring compliance with taxpayers' rights as an important component of ensuring the financial and economic security of Ukraine in martial law and the post-war period. The features of ensuring compliance with taxpayers' rights in martial law are studied. The problems of legal regulation of taxation in the modern period in Ukraine are considered. It is emphasized that compliance with the fundamental principles of tax legislation is one of the important guarantees of taxpayers' rights and a necessary condition for improving legal regulation in Ukraine.

Keywords: taxpayers' rights, tax legislation, economic security, financial security, tax security, economic security of the enterprise, taxation of individual entrepreneurs.

Актуальність проблеми зумовлюється важливістю забезпечення дотримання прав платників податків в умовах воєнного стану та повоєнний період в Україні, коли значно ускладнюються економічні процеси в державі, господарська діяльність та існують великі ризики в зазначених сферах.

* **Isayeva Natalia**, Candidate of Juridical Sciences (Ph. D.), Docent

Пошук реальних можливостей вирішення нагальних проблем сьогодення в Україні охоплює необхідність наукового аналізу фактичного матеріалу, який вже накопичився під час функціонування економіки, фінансових і податкових відносин та їх організаційно-правового регулювання в воєнних умовах. При цьому в державі триває робота по забезпеченню гармонізації законодавства України та Європейського Союзу, вдосконаленню механізмів взаємодії економічної, фінансової та податкової систем.

Водночас ускладнюються проблеми забезпечення дотримання, реалізації і захисту прав і свобод людини і громадянина у воєнний час, а також прав платників податків – фізичних і юридичних осіб, ураховуючи їхню вразливість у гострих кризових умовах.

Особливо важливою є також необхідність забезпечення економічної, фінансової та податкової безпеки в державі під час війни, що також пов'язано з дотриманням та реалізацією прав платників податків.

Розгляду й науковому аналізу теоретичних і організаційно-правових проблем функціонування відносин у фінансовій і податковій сферах, зокрема в контексті забезпечення фінансової та податкової безпеки, присвячені наукові дослідження М. П. Кучерявенка, Н. Ю. Пришви, Є. С. Дмитренко, Д. О. Беззубова та інших вчених-юристів.

Водночас зазначені проблеми є багатоплановими та комплексними й потребують постійної уваги та наукового дослідження, особливо в умовах воєнного та повоєнного періодів в Україні.

Метою статті є розгляд актуальних питань забезпечення дотримання та реалізації прав платників податків як важливої складової забезпечення фінансової, податкової та економічної безпеки держави у воєнний і повоєнний періоди.

Виклад основного матеріалу. Особливістю податкових відносин є значно більший обсяг обов'язків платників податків порівняно з їхніми правами. Забезпечуючи створення необхідних механізмів для неухильного виконання платниками податків їхнього конституційного обов'язку сплачувати податки, держава визначає та законодавчо закріплює великий обсяг їхніх обов'язків, пов'язаних як з кожним окремим податком і збором, так і з адмініструванням податків податковими органами. При цьому держава застосовує жорсткий імперативний метод, який у податковому праві визначається особливою категоричністю порівняно з іншими публічними галузями права. Водночас платнику податків надаються певні права, які впливають з загальних конституційних прав особи і громадянина, а також пов'язані з особливістю їхньої реалізації в податковій сфері відносин.

Варто зазначити, що відповідний рівень і повнота реалізації прав платників податків пов'язані також з необхідністю закріплення на законодавчому рівні відповідних чітких процедур.

М. П. Кучерявенко зазначає, що реалізація прав платників податків має бути підтверджена процедурними гарантіями захисту. Крім того, потрібно

зважаючи на те, що встановлення прав платників податків матеріальними нормами не забезпечує їхньої реалізації й захисту, які здійснюються в режимі процедурного регулювання. Своєчасне й точне виконання обов'язків, закріплених матеріальним правом, запобігає реалізації охоронних прав. Водночас у разі протиправної поведінки здійснюється охоронний механізм оподаткування процесуальними нормами. Отже, забезпечення прав платників податків може бути реалізоване:

а) процедурною реалізацією приписів матеріальних норм, якими визначені приписи поведінки платника податків;

б) можливістю здійснювати захист своїх прав (у режимі адміністративно-го узгодження або в межах податкового процесу) активними діями платників податків;

в) деталізацією прав платників податків у межах окремих податкових повноважень¹.

Процедурні питання реалізації прав платників податків є важливими особливо в складних воєнних умовах, коли нерідко взагалі важко забезпечити можливість платникам їх реалізувати державою або в самих платників податків може не бути такої можливості. Тому може скластися ситуація, коли наявність певного права платника податків не забезпечене своєчасним створенням і закріпленням на законодавчому рівні механізмом його реалізації. Зокрема, це стосується оформлення й подання необхідних документів податковим органам. При тому, що електронні засоби зв'язку і цифровізація значно полегшують вирішення таких проблем, проте, в умовах війни за відсутності електропостачання, просто може не бути можливості ними скористатися, дотримати відповідні терміни й таке інше. Тому, на нашу думку, визначення обставин непереборної дії за таких умов повинно бути розширене й деталізоване, що також повинно набути відповідного відображення в податковому законодавстві.

Важливою є також не лише реалізація прав платників податків, а саме їх обсяг в умовах війни і повоєнний період. Йдеться насамперед про скасування наданих законодавством пільг з податків і зборів, звуження категорій платників, які мають на них право, введення нових податків та збільшення ставок і розширення податкової бази вже чинних податків та зборів.

Основоположним документом, що визначає завдання щодо регулювання сфери оподаткування в Україні, є Національна стратегія доходів України до 2030 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2023 року № 1218-р. Стратегією передбачається перехід до прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб, що, на нашу думку, є виправданим у сучасних умовах війни та періоду відбудови.

Національною стратегією також передбачені зміни до порядку оподаткування суб'єктів малого підприємництва.

Вимоги щодо збільшення рівня оподаткування фізичних осіб – підприємців поставлені Міжнародним валютним фондом як умова відповідного співробітництва з Україною в найближчий період.

Міжнародний валютний фонд очікує внесення відповідного законопроекту до Верховної Ради України, який уже розроблений Міністерством фінансів України. Також Фонд обговорює можливість дати Україні ще рік на залучення підтримки цієї законодавчої ініціативи в парламенті. Зазначений законопроект передбачає, що:

- платники єдиного податку 1–3 груп (крім е-резидентів) будуть зобов'язані реєструватися платниками податку на додану вартість, якщо сума їхніх операцій за останні 12 місяців перевищила 1 млн гривень. Від цього обов'язку звільнено тільки платників 3-ї групи – електронні резиденти (е-резиденти);

- якщо платник 3-ї групи на ставці 5 % досягає ліміту в 1 млн гривень, він зобов'язаний перейти на ставку 3 % + ПДВ;

- у разі обов'язкового переходу заяву про зміну ставки подають не пізніше 10-го числа місяця, наступного за місяцем перевищення ліміту. Нова ставка застосовується з 1-го числа місяця подання заяви;

- до доходу платників ПДВ 1–3 груп тепер включається сума кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності. Раніше це стосувалося тільки 3-ї групи;

- платники 1–3 груп, які стають платниками ПДВ, зобов'язані вести облік доходів і витрат за типовою формою (раніше для 1–2 груп була тільки довільна форма);

- виключаються деякі старі норми щодо подачі заяви при зміні ставки (зокрема, норма про 10 днів до початку місяця)².

Отже, відбувається покрокова реалізація положень Національної стратегії доходів України до 2030 року.

Водночас збільшення податкового навантаження на платників податків – фізичних та юридичних осіб при тому, що є об'єктивною вимогою, продиктованою необхідністю збільшення доходів бюджету для фінансування воєнних потреб, а надалі відновлення розвитку економіки України в повоєнний період, потребує уважного підходу.

Зокрема, у публікаціях, присвячених проблемам функціонування малого підприємництва, справедливо звертається увага на те, що за час повномасштабної війни чи не з найбільшими викликами зіткнувся малий бізнес. Підприємці втратили доступ до ринків збуту, виробничих потужностей і логістичних ланцюгів, зіткнулися з дефіцитом кадрів через мобілізацію та вимушену міграцію, а також із різким падінням платоспроможного попиту. Постійні ризики обстрілів і відключення електроенергії ускладнили планування та змусили бізнес працювати в умовах невизначеності³.

За таких умов є необхідність забезпечення державою економічної безпеки підприємств загалом і малого підприємництва зокрема. Також це стосується економічної, фінансової та податкової безпеки держави в складних воєнних та повоєнних умовах.

Фінансова, економічна та податкова безпека тісно пов'язані між собою й зумовлюють одна одну. Причому, на нашу думку, саме податкова безпека є значною мірою запорукою як економічної, так і фінансової безпеки і має найважливіше значення для забезпечення фінансових інтересів держави та особи.

Як справедливо зазначає Є. С. Дмитренко, фінансові інтереси – це життєво важливі фінансові потреби особи, суспільства і держави, захист і забезпечення яких за допомогою системи правових, економічних, політичних, кадрових, інформаційних, наукових, оперативно-розшукових та інших заходів як усередині держави, так і за її межами гарантує фінансову незалежність України та захист її фінансової системи від внутрішніх і зовнішніх загроз⁴.

Окремо слід спинитись на значному зростанні загроз податковій безпеці України під час війни, як власне і економічній, і фінансовій безпеці держави.

Водночас актуальними залишаються й загрози податковій безпеці, визначені Є. С. Дмитренко, яка виділяє такі їх узагальнені групи: неефективність податкової системи; недосконале та нестабільне податкове законодавство; слабкий механізм податкового контролю; недосконалий механізм відповідальності за порушення податкового законодавства⁵.

Враховуючи зазначене та з огляду на вимоги Міжнародного валютного фонду щодо зміни в порядку оподаткування фізичних осіб – підприємців та законопроект, підготовлений Міністерством фінансів, необхідно звернути увагу, що скасування пільг з податку на додану вартість для цієї категорії платників може відчутно відбитись не лише на їхній податкоспроможності, а й може порушити один із важливих принципів податкового законодавства, який закріплений ст. 4 Податкового кодексу України, а саме принцип соціальної справедливості, який визначає установлення податків і зборів відповідно до платоспроможності платників податків⁶.

На нашу думку, зазначений принцип водночас є одним із основоположних прав платників податків, який реалізується через загальну збалансованість податкової системи України, її відповідність та можливість забезпечення виконання функцій держави на кожному конкретному етапі її розвитку та економічних і фінансових інтересів різних категорій платників податків.

Забезпечення соціальної справедливості при встановленні податків і зборів, гарантії забезпечення дотримання, реалізації та належного захисту прав платників податків потребують постійної роботи по аналізу проблемних питань застосування податкового законодавства та його вдосконалення з урахуванням динаміки розвитку економічних, соціальних та інших сфер відносин. Крім того, це питання стоїть максимально жорстко в умовах, коли державі й суспільству необхідно шукати відповіді на виклики воєнного часу.

Тож справедливою є позиція А. Т. Ковальчука, що проблема вдосконалення системи оподаткування настільки складна, що не може й не повинна вирішуватись на основі думок і побажань урядових і громадських організацій.

Вона повинна вирішуватись, як це робиться в ринкових цивілізованих країнах, на високому професійному рівні спеціалістами наукових та законодавчо-правових інституцій відповідного профілю (фахівцями фінансового права, економістами, соціологами, працівниками податкових служб, професійними аналітиками)⁷.

У цьому контексті слід узяти до уваги, що стосовно нововведень щодо зміни оподаткування фізичних осіб – підприємців тринадцять наукових центрів України звернулись до діючої влади, зокрема до президента Володимира Зеленського, прем'єр-міністра та інших відповідальних осіб, з метою унеможливити прийняття законопроекту, який передбачає обов'язкову сплату податку на додану вартість малим бізнесом, що використовує спрощену систему оподаткування. Про це йдеться у відповідному документі, що підписали аналітичні центри.

У Аналізі регуляторного впливу до законопроекту зазначено, що вигода від реалізації проекту закону України становитиме приблизно 39,9 млрд гривень, а додаткові витрати суб'єктів господарювання – 2,09 млрд гривень на рік, при цьому витрат громадян немає. Аналітичні центри проаналізували законопроект і Аналіз регуляторного впливу до нього й зазначили, що розрахунки в оприлюдненому Аналізі регуляторного впливу не відповідають поточним реаліям... Відповідно вплив на суспільний добробут нового проекту закону України є негативним, бо потенційний фіскальний ефект (+40,1 млрд грн) навіть не перевищує адміністративні витрати (-61...-115 млрд грн), які є чистими суспільними витратами, що прямо зменшують суспільний добробут. Зазначається, що аналітичні центри пропонують провести експертну нараду за участю фахівців Мінекономіки, Мінфіну, профільних народних депутатів та погодити єдину методологію розрахунків, на її основі провести комплексний розрахунок впливів і відповідно визначитись щодо оптимального переходу на податок на додану вартість та комплексу заходів для мінімізації «сірих схем»⁸.

Враховуючи зазначене, у цьому випадку питання стосується також необхідності дотримання ще одного основоположного принципу податкового законодавства, а саме принципу економічності оподаткування, який полягає в тому, що установлення податків і зборів, обсяг надходження від сплати яких до бюджету повинен значно перевищувати⁹ витрати на їх адміністрування¹⁰.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі узагальнюючі висновки.

Платники податків, крім загального переліку їхніх прав, закріплених ст. 17 Податкового кодексу України, мають також права, які випливають з загальних конституційних прав особи і громадянина, які пов'язані з особливістю їх реалізації у сфері податкових відносин. Відповідний рівень і повнота їх реалізації пов'язані також з необхідністю закріплення на законодавчому рівні відповідних чітких процедур, що є особливо важливим в умовах воєнного стану та повоєнний період в Україні.

Забезпечення соціальної справедливості при встановленні податків і зборів, гарантій і забезпечення дотримання, реалізації та захисту прав платників податків, удосконалення податкового законодавства потребують постійного наукового аналізу проблемних питань застосування законодавства та фахового обґрунтування пропозицій щодо його вдосконалення.

Дотримання принципів податкового законодавства України при встановленні податків і зборів є обов'язковою умовою й важливою гарантією забезпечення обґрунтованості його положень, а також дотримання та реалізації прав платників податків.

1. Кучерявенко М. П. Податкові процедури: правова природа і класифікація: монографія. Київ: Правова єдність, 2009. С. 147.
2. Це має бути зроблено: МВФ не відмовиться від податкової вимоги щодо ФОПів в Україні. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/tse-mae-buti-zrobleno-mvf-ne-vidmovitsya-vid-podatkovoi-vimogi-schodo-fopiv-v-ukraini.htm>
3. Бізнес перемагає війну: як малі підприємці будують нову економіку України. URL: <https://projects.obozrevatel.com/biznes-peremahaie-viynu-iak-mali-pidpriyemtsi-buduiut-novu-ekonomiku-ukrainy/>
4. Дмитренко Є. С. Юридична відповідальність суб'єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України. Київ: Юрінком Інтер, 2009. С. 16.
5. Там само. С. 34.
6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 15.01.2026).
7. Ковальчук А. Т. Фінансове право України: стан та перспективи розвитку. Київ: Парламентське видавництво, 2007. С. 389.
8. Аналітичні центри попросили Зеленського та Кабмін підрахувати наслідки введення ПДВ для ФОП. *Дзеркало тижня*. 13 січня 2026.
9. Податковий кодекс України....
10. Там само.

References

1. Kucheriavenko M. P. Podatkovi protsedury: pravova pryroda i klasyfikatsiia: Monohrafiia. Kyiv: Pravova yednist, 2009. S. 147 (in Ukr.).
2. Tse maie buty zrobleno: MVF ne vidmovytsia vid podatkovoi vymohy shchodo FOPiv v Ukraini. URL: <https://www.obozrevatel.com/ukr/ekonomika-glavnaya/analytics-and-forecasts/tse-mae-buti-zrobleno-mvf-ne-vidmovitsya-vid-podatkovoi-vimogi-schodo-fopiv-v-ukraini.htm> (in Ukr.).
3. Biznes peremahaie viinu: yak mali pidpriyemtsi buduiut novu ekonomiku Ukrainy. URL: <https://projects.obozrevatel.com/biznes-peremahaie-viynu-iak-mali-pidpriyemtsi-buduiut-novu-ekonomiku-ukrainy/> (in Ukr.).
4. Dmytrenko Ye. S. Yurydychna vidpovidalnist subiektiv finansovoho prava u mekhanizmi pravovoho zabezpechennia finansovoi bezpeky Ukrainy. Kyiv: Yurinkom Inter, 2009. S. 16 (in Ukr.).
5. Tam samo. S. 34 (in Ukr.).
6. Podatkovi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (data zvernennia: 15.01.2026) (in Ukr.).
7. Kovalchuk A. T. Finansove pravo Ukrainy. Stan ta perspektivy rozvytku. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo, 2007. S. 389 (in Ukr.).
8. Analitychni tsentry poprosyly Zelenskoho ta Kabmin pidrakhuvaty naslidky vvedennia PDV dlia FOP. *Dzerkalo tyzhnia*. 13 sichnia 2026 (in Ukr.).
9. Podatkovi kodeks Ukrainy... (in Ukr.).
10. Tam samo (in Ukr.).

Isayeva Natalia. Ensuring compliance with taxpayers' rights as an important component of ensuring the financial and economic security of Ukraine under martial law and the post-war period

The search for real opportunities to solve urgent problems of today in Ukraine includes the need for scientific analysis of factual material that has already accumulated during the functioning of the economy, financial and tax relations and their organizational and legal regulation in wartime conditions. At the same time, work continues in the state to ensure the harmonization of the legislation of Ukraine and the European Union, to improve the mechanisms of interaction of the economic, financial and tax systems.

At the same time, the problems of ensuring compliance, implementation and protection of human and civil rights and freedoms in wartime, as well as the rights of taxpayers – individuals and legal entities, are becoming more complicated, taking into account their vulnerability in acute crisis conditions.

The need to ensure economic, financial and tax security in the state during wartime is also particularly important, which, in turn, is also associated with compliance and implementation of taxpayers' rights.

A feature of tax relations is a significantly larger volume of taxpayers' obligations compared to their rights. Ensuring the creation of the necessary mechanisms for the strict fulfillment by taxpayers of their constitutional obligation to pay taxes, the state defines and legislates a large amount of their obligations related to both each individual tax and fee and the administration of taxes by tax authorities. At the same time, the state applies a strict imperative method, which in tax law is determined by special categoricity in comparison with other public branches of law. At the same time, the taxpayer is granted certain rights that arise from the general constitutional rights of an individual and a citizen, as well as related to the peculiarity of their implementation in the tax sphere of relations.

It should be noted that the appropriate level and completeness of the implementation of taxpayers' rights are also associated with the need to enshrine the relevant clear procedures at the legislative level.

At the same time, the increase in the tax burden on taxpayers – individuals and legal entities, while being an objective requirement dictated by the need to increase budget revenues to finance military needs, and subsequently restore the development of the Ukrainian economy in the post-war period, requires a balanced approach.

Under such conditions, there is a need for the state to ensure the economic security of enterprises in general and small businesses in particular. This also applies to the economic, financial and tax security of the state in difficult military and post-war conditions.

Financial, economic and tax security are closely interconnected and condition each other. Moreover, in our opinion, it is tax security that is largely the key to both economic and tax security and is of paramount importance for ensuring the financial interests of the state and the individual.

The principle of social justice, enshrined in the Tax Code of Ukraine, in our opinion, is also one of the fundamental rights of taxpayers, which is implemented through the general balance of the tax system of Ukraine, its compliance and the ability to ensure the performance of state functions at each specific stage of its development and the economic and financial interests of various categories of taxpayers. Ensuring social justice in the establishment of taxes and fees, guarantees of compliance,

implementation and proper protection of taxpayers' rights require constant work on the analysis of problematic issues of the application of tax legislation and its improvement, taking into account the dynamics of the development of economic, social and other spheres of relations. In addition, this issue is as tough as possible in conditions when the state and society need to find answers to the challenges of wartime.

Keywords: *taxpayers' rights, tax legislation, economic security, financial security, tax security, economic security of the enterprise, taxation of individual entrepreneurs.*

Дата першого надходження рукопису до видання: 23.01.2026

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 03.03.2026

Дата публікації: 24.03.2026